

УДК 94:327(470+571)+(438)

Л. Галуха

ВИКОРИСТАННЯ РОСІЄЮ УКРАЇНСЬКОГО КОНФЕСІЙНОГО ПИТАННЯ У ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ З РІЧЧЮ ПОСПОЛИТОЮ

(Рец.: Шеретюк В. Українське дисидентське питання в політичних відносинах Росії і Речі Посполитої (кінець XVII–XVIII ст.) / Валерій Шеретюк. – Рівне : О. Зень [вид.], 2015. – 223 с. : іл.)

В умовах ускладнення обставин в Україні, пов'язаних із воєнними діями на Сході країни, активним розпаленням Росією сепаратистських настроїв, підігрівання атмосфери нетерпимості з метою закріплення російської присутності і контролю над внутрішнім і зовнішнім розвитком України, а також з огляду активного використання у цих процесах українського конфесійного фактора (зокрема, Української православної церкви, що в юрисдикції Московської патріархії), актуалізується питання присутності українського конфесійного чинника у зовнішній політиці держав, до складу яких свого часу входили українські території. На тлі цих обставин особливо актуальною є проблема використання Росією українського конфесійного питання у політичних відносинах із Річчю Посполитою кінця XVII–XVIII ст.

Автор виконав солідну за змістом і обсягом працю, яка має стати реальною допомогою фаховим історикам, релігієзнавцям, політикам, духовенству й усім тим, хто за професійними і службовими обов'язками пов'язаний із конфесійними питаннями України.

У монографії зроблено аналіз складного взаємозв'язку релігійних, ідеологічних і політичних питань у комплексі проблемних російсько-польських відносин. Важливим є висвітлення процесу, змісту і наслідків реалізації політичних інтересів Московської держави щодо Речі Посполитої через активне використання міжконфесійних проблем, які на той час існували в Правобережній Україні.

Структура дослідження логічна, продумана, складається із передмови, трьох розділів, поділених на параграфи. Завершується наукова праця обґрунтованими висновками, які підсумовують основні результати праці і відповідають поставленим завданням.

У монографії виділено чотири етапи присутності українського конфесійного питання у російсько-польських відносинах кінця XVII–XVIII ст. (1686–1721, 1722–1762, 1763–1767, 1767–1793), в яких простежується певна окресленість і навіть інколи результативна діяльність на користь православних. Проте для усіх етапів характерним є використання конфесійного питання у політичних інтересах держав.

Автор вдало прослідковує позицію російського двору у так званому «питанні православних дисидентів», у якій читається послідовне прагнення до використання українського територіального і конфесійного питання у зовнішній політиці. Так, необхідність протистояти загрозі з боку Османської імперії у 70-80 роках XVII ст. підняла на новий щабель гостроти українське питання, зумовлюючи об'єднання ряду європейських країн для відсічі турецької загрози. Спробами Речі Посполитої, Австрії і Венеції залучити до християнської «Священної ліги» Московську державу як сильного і стратегічно вигідного союзника скористалася остання і домоглася низки вигідних поступок, а відтак і можливостей оперування українським питанням на площині зовнішньополітичних інтересів впродовж усього XVIII ст.

Наголошується, що використання у власних інтересах тодішніми європейськими країнами українського територіального і конфесійного питання впродовж кінця XVII–XVIII ст. усталювалося на наступному. «Вічний мир» (1686 р.), укладений між Московською державою і Річчю Посполитою, узаконив поділ України і мав припинити довготривалу боротьбу між сусідніми державами та гарантувати мир надалі. До Московського царства відійшли Лівобережна Україна, Київ, Запорозжя, Чернігово-Сіверська земля. Брацлавщина і Південна Київщина ставала нейтральною незаселеною зоною між Річчю Посполитою та Московією. Північна Київщина, Волинь і Галичина, а з 1699 р. і Поділля відійшли до Речі Посполитої – католицької за переважною частиною віруючих. Відповідно договору, польський король гарантував недопущення утисків чи переслідувань православних вірних, священників, єпископів, монастирів. Московська держава отримала право контролю та клопотання за долю православних у Речі Посполитій.

У дослідженні підкреслено, що українські території у Речі Посполитій були представлені переважно православним віросповіданням. Подальші міжконфесійні суперечності і релігійні утиски православної церкви Правобережної України уможливили російському самодержавству маніпулювання релігійним питанням у власних політичних та ідеологічних інтересах, використання конфесійного фактора як приводу до втручання у внутрішні справи Речі Посполитої.

1686 р. досягнуто згоди з Константинопольським патріархом щодо підпорядкування Київської митрополії Москві. Після переходу Київської митрополії у юрисдикцію Московської патріархії і підпорядкування православної церкви Правобережної України Переяславському єпископу, що практично перебував за кордоном, було втрачено православну ієрархічну вертикаль на підвладних Польщі українських землях. У монографії наголошено, що підпорядкування Київської митрополії Московській патріархії створило «прецедент для католиків Речі Посполитої стосовно підпорядкування православних Правобережної України владі Ватикану». Невідворотними стали кризові процеси у релігійному середовищі Польщі. Складні міжконфесійні відносини Правобережної України дедалі більше загострювалися, а на тлі геополітичного втручання у ці процеси державної влади православної Росії та католицької Польщі відносини між римо-католиками, греко-католиками та православними набували драматичних рис.

В обґрунтованому висновку наголошено, що взятє у 1686 р. зобов'язання захищати інтереси православ'я в Речі Посполитій Росія використовувала до 1793 р. (приєднання Правобережної України до Росії за умовами другого поділу Речі Посполитої). Проте, діяльність Росії в обороні православного віросповідання Правобережної України характеризувалася формальністю, половинчастістю. У цілому за проправославною діяльністю Росії крилися геополітичні, ідеологічні та церковні інтереси імперії.

У дослідженні також вказано на той факт, що в період активної проправославної політики Росії на міжнародній арені, в умовах Московської патріархії українське православ'я втрачало свою самостійність, традиційну соборність, характерну йому українськість і уніфікуючись зросійщувалося, денационалізувалося. Відбувався процес відчуження духовенства від народного. Лише релігійна громада проявляла островки зразків стійкості проти уніфікації та кінцевого перетворення української церкви у самодержавно-синодальну складову великоросійської імперської системи.

Монографія «Українське дисидентське питання в політичних відносинах Росії і Речі Посполитої (кінець XVII–XVIII ст.)» є оригінальним, завершеним, самостійним дослідженням, має вагомє наукове і теоретичне значення.